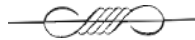

- ¹¹ Némedi: i. m. 44.
¹² Némedi: i. m. 48.
¹³ Borbándi: i. m. 128–129.
¹⁴ JÓCSIK LAJOS: Egy műfaj születése és pusztulása. Lásd a *Nyugat* című folyóiratot.
¹⁵ VERES PÉTER: *Mit ér az ember, ha magyar*. Levelek egy paraszfiúhoz. Budapest, 1989, Püski.
¹⁶ Borbándi: i. m. 192–193.
¹⁷ GUNDA BÉLA: Ormánsági kutatómunka. *Magyar Szemle* 1935.
¹⁸ Jócsik Lajos: i. m. 302.
¹⁹ VERES PÉTER: *A mai magyar szociográfiai irodalom*. Dokumentumok 1934–1940. Budapest, 1984.
 96–97.
²⁰ Szabó Z.: i. m. 24–25.
²¹ Némedi: i. m. 75.
²² Uo. 42.
²³ KOVÁCS IMRE: A népi irodalom hőskora. *Új Látóhatár*, 1958.
²⁴ Borbándi: i. m. 290.
²⁵ Uo. 291–298.
²⁶ FODOR FERENC: *A falukutató mozgalom kritikája*. Dokumentumok 1934–1940. Budapest, 1984.
 110.
²⁷ MÓNUS ILLÉS: *Szociográfia*. Dokumentumok. 118.
²⁸ RÉZLER GYULA: *Falukutatók és szociográfusok*. A magyar társadalom önvizsgálata az elmúlt évtizedben. Budapest, [1943], Faust.
²⁹ Rézler Gyula Falukutatók és műfajuk, Dokumentumok, 134–135.
³⁰ Rézler: i. m. 141–142.
³¹ Némedi: i. m. 108.

SÁNDOR CSILLA

A TEVÉL – Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája

1. rész

Bevezetés

Az idők folyamán a despotikus istenkirályok eltűntek, a császárok kora is elmúlt már, de a hatalom birtoklásának és megosztásának problémája az emberiség örök megoldatlan kérdéseként nem tűnt el. Az államszervezetek bonyolódásával, a tömegek „(ön)tudatra” ébresztésével a politikatörténet egy új szakasza kezdődött.

A demokratikus alapon működő társadalmak a hatalom megosztásával oldották meg a hatalom- kérdést. A hatalom – végrehajtói, törvényhozói és bírói – részekre osztása már évszázados múltra tekint vissza. A XIX. század második felében egy új tényező jelent meg,

amely a politika tömegpolitikává válásával, a negyedik hatalmi ággá terebélyesedett, ez pedig a propaganda és ennek legfőbb eszközeként megjelenő: tömegtájékoztatás. Az újságok, színházak, majd a rádió és televízió megjelenésével a tömegek gondolkodása formálhatóvá vált. A mindenkori politikai vezetés igyekszik megszerezni a tájékoztatás irányítását, mivel hatalmának egyik fő támasza a propaganda.

Magyarország az első világháború végén illetve azt követően volt kénytelen szembesülni azzal, hogy egy ismeretlen fegyver célkeresztjébe került. Az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségei kiválóan elsajátították ennek az új eszköznek a használatát. A cseh-szlovák Monarchia-ellenes mozgalmon keresztül megismerhetjük a propaganda működési elvét, gyakorlatát és hatékonyságát. A nemzetiségek közül elsőként a cseh-szlovák propaganda látott neki, hogy a nyugati közvéleményt megnyerje saját céljainak. A nagyközönség előtt láthatatlanná tett kikapukat és kapcsolatokat használtak fel ahhoz, hogy létrehozzák Cseh-szlovákiát és a győztesek asztalánál foglaljanak helyet Párizsban a rendezéskor. A propaganda legfontosabb tölténye a szó, amely súlyosabb sebeket ejt, mint bármely puskagolyó, hiszen a legérzékenyebb tájékra a lélekre céloz és nem a testre.

Az első világhétségét követően a magyarság a szavak ösztüvébe került és nem talált menedéket, ahova behúzódhatott volna. Szembe kellett néznie a nemzetiségek támadásaival és azokra válaszolnia kellett. Hogy mennyire volt hatékony a magyarság kezében a propaganda fegyvere, azt talán abból lehet a legjobban leszűrni, hogy a mai napig élnek a nyugati köztudatban azok a vádak, amelyek a magyarsággal szemben elhangzottak 1915-öt követően a trianoni békeszerződés aláírásáig. Apró igazságok bújnak meg a legtöbb érv mögött, de ezeket mind a nemzetiségek, majd a támadásra reagáló magyarság is körbevett egy gyakran logikusnak és hihetőnek látszó körítéssel, amelynek a legtöbbször már semmi valóság tartalma nem volt.

A „hadjáratokat és a védelmet” hazánkban az 1918 végén alakuló és Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligájának keresztelt szervezet vállalta fel. Tagjai sorában a korszak legismertebb tudósain kívül művészek, egyetemi tanárok és hallgatók, vasutasok, katonatisztek, politikusok, társadalmi szervezetek, munkahelyi közösségek, postások és vallási és politikai hovatartozástól függetlenül mindenki belépett. A magyarságot tömörítette ez a szervezet, amely az első világhétség utolsó csatázajainak elhalkulását követően azonnal újabb harcba kezdett önmagáért, múltjáért, jelenéért, jövőjéért.

Magyarország azonban ezt a háborút is elvesztette.

A kor fegyvere a propaganda

Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája, (TEVÉL), az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségeihez hasonlóan a propaganda eszközhöz nyúlt. A magyar közélet és politikai kultúra egy új fegyvert vett a kezébe, a kor kihívásainak megfelelően, a közvélemény igazságos befolyásolásának – ahogy ők nevezték – eszközét. A Liga nem bízta a véletlenre a fellépések sikerét, terjedelmes bizalmasan kezelendő kéziratot jelentetett meg Propaganda-útmutató¹ címmel.

A bevezetőben ismertetik, hogy bizony a magyar nem ért a propagandához. A demokratikus rendszerekben a szélesebb tömegek beleszólnak a dolgok alakulásába. A nagyközönség véleménye hangsúlyossá vált, ezzel párhuzamosan pedig a propaganda – a közvélemény

befolyásolása – tudománnyá és létkérdéssé vált a politikai élet szereplőinek számára. A magyarság súlyos mulasztása volt, hogy a háború alatt a külföldről beszivárgó propaganda-hadjárat visszhangjaira nem, vagy alig reagált. Az útmutató a propagandát úgy tüntette fel, mintha az egy alattomos fegyver lett volna. Most, hogy a korábban egy birodalomban élő nemzetiségek a művelt világ felé kiáltották panaszukat a magyarságot kedvezőtlen színben feltüntetve, úgy vélekedtek, hogy a vádolt is ehhez a „tiszteségtelen eszközhöz” nyúlhat. Az útmutató szerzője természetesen kihangsúlyozza, hogy mindezt az igazság győzelméért teszi. „A propaganda fontosabb az ágyúnál.”²²

A befolyásolás, a propaganda diszciplína, amelynek alaptudománya a tömeglélektan.

A hatásos fellépés alapja, a következő mondat helyes alkalmazása a gyakorlatban: „*Nem én szólok hozzád, hanem én hozzád szólok.*”²³ A hangsúly nem azon van, hogy ki és mit mond, hanem azon, hogy kinek és mit mond. A szerzők, akik megszólítanak műveikben más népeket *ne a saját gondolatvilágából építsenek kifelé, hanem a hallgató lelkét ragadják meg.* Érintsék meg őket mondanivalójukkal és keltsenek bennük érzéseket, hangulatokat, részvétet, indulatot, hogy állásfoglalásra készítsék az olvasókat.

Természetesen minden népnek más és más a lelki világa, a szokásai, a helyi viszonyai. Ennek ismeretében minden nemzetnek másképpen kell bizonyos érveket találni, mert egyesekben támogatókra lehet lelni még mások ugyanazon érv hatására ellenséggé is válhatnak. Néhány konkrét útmutatás; az angoloknál a rideg okfejtés, az érzelmi körülmények hanyagolása lehet célrevezető, még az amerikaiakkal szemben éppen erre kell a legnagyobb hangsúlyt fektetni, az eszményi értékek a jog, az igazság, az emberszeretet a központi kategória. A franciák megnyeréséhez teljesen más úton szükséges elindulni, saját dicsőségüket kell ecsetelni és méltányolni a lovagiasságukat, a kultúrájukat, és nem mellékes, hogy a francia ügygel szoros kapcsolatban álljon a propaganda célja. A németek esetében a sikert az érvek tudományos tálalása jelentheti, még a szlávokat az érzelmi világukon keresztül tanácsos megkönyékezni.⁴

A legcélszerűbb, – szögezi le a kézirat, – ha az elkészült és terjesztésre szánt művet minden esetben elolvastatjuk egy olyan személlyel, aki az adott népet jól ismeri. A következő lényegi kérdés az, *hogyan szövegezze meg a szerző mondanivalóját.* A megoldás *a napisajtó módszereinek alkalmazása.* A tudósok ugyanis nem tudnak a sajtó nyelvén értekezni, ezért munkáik a leggyakrabban nem a néphez szólnak, hanem úgy hatnak, mintha egy tanítás szavai zengenének. A sajtó módszerét átvéve a szerző tényeket és eseményeket közöl, azok látszólag tárgyilagos magyarázatával, szerkesztésével oktatja, irányítja az olvasót, illetve álláspontjának rejtve történő átadását éri el.

A közvéleménynek az egyes emberhez hasonlóan saját észjárása van és azokat a dolgokat érzi a magáénak, amiről saját tapasztalatai útján értesült. Ezt figyelembevéve tehát nem tanácsos, ha számsorokat, adathalmazokat nyújtanak át a köznek, hiszen azzal nem tud mit kezdeni. A leggyakrabban tálatl probléma, hogy az egyik nemzet elnyomta/ja a másikat, ennek a leghatékonyabb bemutatása nem az egész történet aprólékos bemutatása, hanem *kivagadott események gyakori ismételtetése.* A nagyközönség a kisebb, életszerű, akár a saját életében is bekövetkező történetek rendszeres hallgatásával beleképzei önmagát az adott helyzetbe és a számára hozzáférhetővé tett adatokból maga is következtetéseket von le.

A lényeg a türelem és a körültekintés.

Fontos, hogy a propaganda számára *ismertek legyenek azok az információk, amellyel a megcélzott közösség rendelkezik,* ha ugyanis a nyilvánossággal új adatokat kíván közölni,

akkor azt alkotóelemeire kell bontani, hogy a célcsoport számára az tökéletesen érthetővé váljon. Így kell eljárni például a magyar művészetek propagálása esetében is, sok apró hírre, utalásra, ismertetésre van szükség képeslapok, képsorozatok közlésével együtt.

A terjesztésre szánt *gondolatokat úton-útfélen kell elültetni.*⁵

Mi fejlődik az elhíntett magból? Lehet az akár mese, színdarab, regény, újságcikk és tudományos munka, a lényeg, hogy bele lehet, sőt kell plántálni a magyar ügynek hasznos gondolatokat. A nagyközönség *minden rétegét célba kell venni.* Egy nemzet karakterjegyeinek megfigyelését követően, arra is figyelni kell, hogy az adott nemzetben belül eltérő társadalmi csoportok, eltérő igénnyel élnek. Az érvelésnek minél változatosabbnak kell, lennie, nem a bizonyítás tárgyának kell egységesnek lenni, hanem a végső célban, a gondolatmenetben és abban, hogy az ügynek legkedvezőbb lelkiállapotot idézzon elő a megszólítottban. A „kelendő regény” hasznos segítőtársa lehet a hirdetőnek hiszen sok kéz forgatja, sok szem olvassa ezeket, és egy-egy a magyarságra nézve kedvező megállapítás sokat segíthet a nemzet megítélésében. Hasznos, ha a hazai szerzőkön kívül, külföldi írók tollaiból is dicséret szavak látnának napvilágot, mivel ezzel az álláspontot foglalók palettáját tágítanak. Ripley, amerikai antropológus követendő a példa, rövid mondát tekintve: „A magyar a legjobb európai emberfajták egyike.”⁶

A dogmatikus propaganda bizonygatás nélkül, elfogadott igazságként *tárlja gondolatait,* eszméit addig ismételteti, míg végre mindenki elhiszi azt.

A magyar *propaganda célja nem lehet a megtévesztés.* A szerző ezen kijelentése szintén alátámasztja, hogy a magyar politikai kultúra idegenkedve tekint a propaganda eszközére és önmagát igazolja, hogy ő csakis tiszta eszközként alkalmazza azt. A dogmatikus propaganda a jelszavakkal igyekszik az érzelmekre hatni és a köztudatban már meglévő ismeretekre építeni.

Új lehetőségei nyíltak meg az érdekvényesítésnek a közvélemény befolyásolásával. Korábban panaszt, kérést a lehető legmagasabb szintre igyekezett mindenki eljuttatni. Az írás elküldése után pedig várt és várt, hogy az ügyben előrelépés történjen. A új rend embere csak előszobának tekinti ezt, miután elküldte a legmagasabb szervnek levelét, a sajtón keresztül a tömegeket is mozgósítja, így számára tulajdonképpen lényegtelennek válik az, hogy a hivatalos fórum elolvasta-e a kérését, mivel napi kérdéssé tette ügyét.

A demokratikus rendek a közvélemény nyomása alatt cselekszenek.

A tömegek befolyásolása olyan mint a halászat, nem szabad elcsüggedni ha egyszeri merítéssel nem sikerül mindenkit behálózni, ezért újra és újra kell kivetni a hálót. A híreket egyszerre kell az összes tekintetbe vehető sajtóorgánumnak eljuttatni, az újság által megcélzott olvasóréteg ízlésének megfelelően szövegezve. Nem várható el az, hogy a 100 értesített lap közül mindegyik leközzölje az információt, de ha már tíz-húsz megtette, már elérte a vállalkozás a célját.

A propaganda irányítása elnézést, toleranciát kíván meg a másképpen gondolkodókkal szemben.

A tartalom mellett *a külső megjelenésre* is nagy figyelmet kell fordítani. A sajtóhibák kiküszöbölése, az idézetek pontossága, a megfelelő nyelvezet mind-mind a siker apró, de rendkívül fontos összetevői. A külföldi olvasóközösség nehezményezi, ha a kezébe adott a fordítás következtében nehézkes, vagy esetleg nyelvi hibákat tartalmaz. Lényeges kérdés, hogy az angoloknak szánt szövegből hiányozzanak az amerikai szófordulatok és az eltérő helyesírási szabályokat pontosan kövesse a szerző. A német közvéleményt érdektelené

teszi az ügy iránt az, ha sok idegen szóval találkozok, vagy a szövegben az osztrák nyelvben használatos kifejezéseket olvas.

A legfontosabb kifejezéseket nyomdatechnikailag is kell emelni, a szöveg szerkesztésében el kell különíteni a fejezeteket és azon belül is tanácsos alfejezeteket kialakítani.

Végül néhány gyakorlati tanács a propagandához:

Sobasem szabad elárulni a propaganda célját, ezért szerzőként magánembereket vagy társadalmi, illetve tudományos szervezeteket kell feltüntetni akik, amelyek nem hozhatók kapcsolatba a propagandával. A külföldnek címzett anyagokat a terjesztés nehézségei miatt tanácsos a céországban kinyomtatni, így kevésbé érzékelhető a tudatos befolyásolási szándék.

A külföldi levelezőpartnerekkel rendelkezők mellékeljenek küldeményeikhez röpiratokat. Levelükben megkérdezhetik, mit szól a másik fél a kialakult helyzethez és az eseményeket, miképpen értékeli. Óvatosan kell azonban a véleményekkel bánni, csak olyan dologról értekezzenek, amelyről biztos információja van a feladónak. A személyes kapcsolatknál hangsúlyt kell fektetni arra, nehogy egy adott nép szokásai ismeretének hiányában a közeledés kapcsán a tudatlanság visszataszítást szüljön a másik félben. Ennek elkerülésére külön útmutató készült a külföldre utazó delegációknak, szintén a Liga által. Az adott nemzetre vonatkozó nemzetkarakter bemutatásán túl, a kulturális, történelmi, művészeti és a politikai ismertetőt is írtak, pontosan meghatározva az említhető és az elhallgatandó közös történelmi eseményeket. A fennmaradt ismertetőik között volt a görög, lengyel, svéd, amerikai és a svájci népekhez való közeledés módszereinek összegzése.

„Lényeges, hogy ne hizelegjenek a győzőknek!”⁷

A propaganda a békekötésre van beállítva, bár azt a továbbiakban is fenn kell tartani.

„A célokat éreztetni nem szabad, hiszen a jó propaganda sosem beszél propagandáról!

Ha változás nem áll be, akkor az élelmesebb népek feltartóztatatalanul keresztülázolnak majd az egész világ támogatásával, melyet elsősorban ügyes propagandával szereztek meg maguknak.”⁸

A csehek kettős játéka

A csehszlovák állam létrejöttének dátuma 1918. október 28. Az új állam megalakulásáig hosszú és fájdalmas utat kellett bejárnia az államalkotó nemzeteknek és a környezetükben élő népeknek is.

A megpróbáltatások mellett számos, a születést megkönnyítő körülményről sem szabad megfeledkezni, így az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásáról, az antanthatalmak támogatásáról, az orosz eseményekről és a háborúról. A háború alatt a cseh és a szlovák polgárság többsége kitartott a Monarchia mellett. Nem véletlenül voltak lojálisak Bécshez, hiszen a cseh területek voltak ipari szempontból a legfontosabbak. A várt és tényleges gazdasági haszon reményében, amíg az érdekeiknek ez megfelelt kitartottak a Habsburgok mellett. A gyárak és üzemek többnyire a cseh polgárok irányítása alatt álltak, politikai érdekeik maximumaként pedig a német és magyar állampolgárokkal való egyenjogúság elismerését fogalmazták meg egészen 1917-ig.⁹

A fordulat nem köthető egyetlen történelmi eseményhez. Egy hosszú, lassan érlelődő folyamat eredményeként vált ismertté a nemzetközi politika előtt a csehek politikai koncep-

ciója. A nemzetköziségre nagy hangsúlyt kellett fektetniük, hiszen külső támogatók nélkül fennállt a lehetősége, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia keretein belül maradtak volna, a birodalom átszervezését követően is. A cseh propagandának nemcsak magát az államalkotásra jogosult nemzetet kellett bemutatni, a nagyhatalmaknak, hanem arról is meg kellett győznie a nemzetközi politikai közvéleményt, hogy a csehek és szlovákok ügye nem a Monarchia belügye, hanem egész Európát érintő kérdés.

A Monarchia halálos ítélete a háború végén fogalmazódott meg az antant körein belül, ez kedvező fordulatot jelentett a cseh függetlenségi törekvések érvényesítésének.

A csehek célja ugyanis: az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolása, a cseh tartományok és a szlovák területek – később Kárpátalja – egységes, önálló állammá formálása a győztesek közé kerülés volt, valamint a részvétel a háborút követő rendezésben. A kedvező történelmi pillanatra várakozva mind a csehek, mind a szlovákok kettős játékba fogtak. Az egyik oldalon támogatásukról biztosították a birodalom vezetését, a másik oldalon viszont titkos kapcsolatokat létesítettek az antanthatalmak képviselőivel. A háttérben mindenki tudta, hogy hamarosan a második tényezőn múlik a célok megvalósulása, ezért titkos és lázas munka kezdődött. Megszerveződött a birodalmon belüli majd a külföldi ellenállási mozgalom is.

A csehek Monarchia-ellenes szervezkedései

A csehek már 1914-től szervezett keretek között nekiláttak a Monarchia-ellenes szervezkedésnek. A mozgalmak két legkiemelkedőbb vezetője Masaryk és Beneš volt. Eduard Beneš 1884-ben született, életpályája a szokásos értelmiségi pályafutásnak indult. Egyetemi évek, aztán külföldi tanulmányutak Párizsban, Londonban, Dijonban, Berlinben. Jogi tanulmányait az Osztrák–Magyar Monarchia federalizálásának kérdéséről írta. A világháború kitörését követően csatlakozott a Prágában működő, Masaryk vezetése alatt álló Monarchia-ellenes csoporthoz, a Maffiához.¹⁰ A belépését követő első időszakban a korábbi külföldi kapcsolatait kellett Benešnek felfrissíteni, hiszen támogatókra volt szükségük egy széleskörű propaganda megindításához, amelynek végső célja Csehszlovákia megalakítása és a győztesek asztalához kerülés a békekonferencián.

Masaryk révén ekkor már a kitűzött célok segítőjének tudhatták be Henry Wickham Steed-et, aki a Times külpolitikai rovatvezetője volt. Steed volt az egyik legfontosabb láncszem az oroszokkal való kapcsolat felvételére. Közvetítése révén Benešék elérték, hogy az átszökött vagy fogságba esett cseh katonák harcolhattak az oroszok oldalán, és a későbbiekben az önálló csehszlovák hadsereg kötelékébe helyezhették át ezeket a katonákat.

Beneš feladata, a világháború első éveiben a Béccsel és Németországgal való kapcsolattartás volt. Az osztrák fővárosban Heinold báró osztrák belügyminiszter, Kovanda nevű inasával találkozott, aki rendszeresen ellopta gazdájának iratait a csehek számára. Németországon keresztül Seton Watsontól a King's College tanárától kapott Morning Postot és Timest kellett a Maffiához csempésznie.

Masaryk gyorsan bizalmába fogadta az új munkatársat néhány hónappal később már a mozgalom második emberének tekintette és átadta neki a prágai szervezet irányítását, amikor Rómába utazott, hogy találkozzon a délszláv emigránsok képviselőivel. Kovanda inas közben figyelmeztette az összeesküvőket, hogy Bécs tud a szervezkedésről és a találkozóról, így Masaryk nem térhetett vissza a Maffia élére. Beneš átvette teljes egészében a Cas-t

(a Maffia újságját) és a szervezet továbbépítését. A hatóságok megtévesztésére, továbbra is tanított a kereskedelmi akadémián és az egyetemen. 1915 márciusában megtartották a Maffia első hivatalos ülését is, amely kisebb-nagyobb szünetekkel, de júliusig rendszeres volt. A gyűléseken a Masaryk által Zürichből küldött követeket hallgatták meg a nemzetközi események alakulásáról és arról, hogy mikorra kell előkészíteni a nyilvános fellépést. Az otthoniak óvatosabban álltak külföldi vezetőjük elképzeléseihez és még korainak tartották a bemutatkozást. A félelmük nem volt alaptalan, ugyanis a Maffia egyik tagjánál házkutatást tartottak az osztrák hatóságok és féltő volt, hogy leleplezik a szervezkedést. Ekkor azonban még nem erről volt szó, egy másik ügy kapcsán jártak el a hatóságok. A prágai csoport 1915 júliusáig működött, amikor elkezdődtek a letartóztatások és Beneš időszerűnek látta, hogy elhagyja az országot. Egy volt iskolatársa segítségével utazott el Prágából és Svájsba menekült. Genfben találkozott Masarykkal és kezdetét vette emigrációjuk közös szakasza.

Masaryk és Beneš emigrációja. Kikapuk az antanthoz

Masaryk Londonban, még Beneš Párizsban kezdte meg a támogatók toborzását a Csehszlovák Köztársaság megteremtéséhez. Legfőbb feladatuk az volt, hogy a politika felső vezetéséből értékes kapcsolatokat szerezzenek, kidolgozzák az emigráció eszközkészletét, megfogalmazzák az érveket és szorgos propagandamunkával ismertté tegyék ezeket.

Beneš nekilátott a párizsi emigráns központ létrehozásának.

Nem volt egyszerű dolga, mivel cseh emigránsként, szökött osztrák alattvalónak tekintették és így hivatalos kapcsolata sem lehetett az antant vezetőivel. Kikapukat kellett tehát keresnie. Milyen lehetőségei voltak?

- A Sorbonne professzorainak köre. A tudós barátok és azok publikációi.
- A szocialisták.
- Milán Stefanik és kapcsolatai.
- A szabadkőművesek.¹¹

A SORBONNE PROFESSZORAINAK KÖRE ÉS A TUDÓS BARÁTOK

A professzori körrel való kapcsolata még a külföldi egyetemi évei alatt alakult ki, majd a névsort tovább bővítette az, hogy Beneš maga is egyetemi oktatóként tevékenykedett.

Néhány név: Ernest Denis francia szlavisztika professzor a Sorbonne-on, A. Meillet, Emilie Durkheim. A tudósok többsége befolyásos politikus barátokkal rendelkezett vagy tevékeny publikációs tevékenységet folytatott, ahol egy-egy utalás, megjegyzés sokat lendíthetett az újjárendezés ügyén. Egy rövid példa megvilágítja a kapcsolatok hasznosságát: a dijoni egyetem professzora, majd a párizsi Szláv Intézet vezetője, Louis Eisemann tipikus példája a kikapuk megnyitásának. Eisemann 1914-et követően a francia hadügyminisztérium információs osztályán állt alkalmazásban, ahol az osztrák–magyar kérdéseket kellett értelmeznie, ebben hatékony segítségre talált Eduard Benešben. Cserébe a professzor bejuttatta a minisztérium vezető tisztségviselőihez.

A professzori kör, kapcsolatain túl publikációival is segítette a csehek ügyét. E. Denis

művei híven tükrözik ezt, a csehek feladatát a pángermán hullám megakadályozásában jelölte meg. A történetírás szerint, tevékenységének nagyban köszönhető a francia közvélemény gyűlölete a németekkel szemben. Írásain túl Benešék a francia olvasóknak szánt röpiratait is kijavította, hogy a lehető legkedvezőbb hatást ériék el. A háborús évek alatt vitagyűléseket szervezett a cseh-szlovák kérdés megoldásáról.

A tudományos életben való korábbi jelenlét és a frissen szerzett kapcsolatok elősegítették, hogy Masaryk a King's College-ban professzori állást kapott. Ebben a pozícióban pedig lehetősége nyílt az Eisemannál is hatásosabb befolyásolás folytatására.

A SZOCIALISTA KAPCSOLAT

Benešnek a francia szocialistákhoz fűződő kapcsolatai még külföldi egyetemi éveikhez kötődnek. A korábbi ismeretség lehetővé tette számára, hogy bejusson a francia fegyverkezési minisztériumba és a külügyminisztérium egy tisztségviselőjével is napi kapcsolatba került. Értékes információkat szereztek a franciák rendezési elképzeléseiről, ami a propaganda szempontjából kiemelten fontos volt, hiszen a cseh-szlovák érdekeket, úgy kellett feltüntetni, mintha az az antant érdeke lenne elsősorban.

MILÁN STEFANIK

Milán Stefanik, 1904-ben költözött el Prágából és a párizsi obszervatórium csillagásza lett. Munkája kapcsán járt Spanyolországban, Oxfordban, Algírban. A tudományos körök megbecsült tagja volt és értékes politikai összeköttetésekkel is rendelkezett. 1914 előtt megszerezte a francia állampolgárságot, így bejárása volt a minden olyan helyre, ahova a nem francia polgároknak nem volt bejárása. Stefanik elintézte, hogy Briand francia miniszterelnök fogadja Benešét és megnyitotta előtte az utat a legfelsőbb politikai vezetőkhez. Milán Stefanik által megnyitott miniszterelnöki szoba talán az egyik legnagyobb segítség volt, hiszen a szökött osztrák alattvalónak a találkozás azt jelentette, hogy a francia politika ténylegesen támogatni fogja a majdani béketárgyalásokon a cseh és szlovák igényeket, eközben persze Beneš tájékozódott a franciák elképzeléseiről a térségben.

A SZABADKŐMŰVESEK

Az utolsó kapu – amelyen Beneš bebocsátást nyert az antant legmagasabb köreibe, – a szabadkőművesekhez nyílt. Köztudott, hogy a cseh emigráció vezetői Beneš és Masaryk is páholytagok voltak. A testvéri kötelékek igazi értékét akkor érthetjük meg a legjobban, ha betekintést nyerünk a Schildwashe című hetilap kimutatásába, amelyben a szerző összegyűjtötte a békekonferencián résztvevők közül a szabadkőművesek listáját.

A „legfelső tanács” tagjai közül: Wilson, Clemenceau, Lloyd George és Sannino mint ismert kőművesek voltak jelen. A páholytestvérek további listája: Bonar Law, Viskount Milnar, A. James Balfour, G. Nicoll Barnes, Churchill, Chamberlain az angolok képviselőitében; Pichon, L.L. Klotz, Andre Tardieu, Jules Cambon és Bourgeris a francia érdekeket védte.

Referátumok

Az olasz felet Orlando, Salvago, Raggi, Salandra, Barzilai, Crespi, Marconi, Ferrari, Scialoja és Tittoni képviselte. Az USA-beli testvérek: Bob Lansing és House. A listát teljessé a belgák: Huymans, Van der Heudel, Van der Velde, a görögök: Venizelos, Palitis, a románok: Bratianu, C. Coanda, a portugáloktól: A. Costa, Soares, még a szerbektől: Pasits, Trumbits, Vesnits és Padarrevszky és a csehek Kramatz és Beneš tették.

Az Európán kívüli területek páholytestvérei közül Kanadából Borden, Ausztráliából, Hughest, Dél-Afrikából Smuts és Bocha és végül Indiából Montage volt jelen a párizsi rendezéskor.¹² A politikai támogatás megszerzését követően az emigrációnak ki kellett építenie szervezeti kereteit és ezeken keresztül a nagyközönségnek is bemutathatta politikai célkitűzéseit.

A szervezeti keretek kiépítése¹³

A számarányokat tekintve a legnagyobb cseh és szlovák emigráns csoport az USA-ban élt. 1914 őszén Daxner és Mamatey vezetésével memorandumot fogalmaztak meg az amerikai és az európai kormányoknak, amelyben a magyar uralom rémségei alól való felszabadulást, a szlovákok önállóságát és a Duna-medence összes népének önrendelkezést követeltek. 1915. január 13-án Clevelandban megalakították az Amerikai Cseh Nemzeti Egyesületet.

Angliában 1914. október 3-án a Hyde Parkban jött létre a Czech Comite and Legion for British Service. A franciaországi szerveződések erejét leginkább két lapjuk a Journal Franco és a L'Independence Tchégue említésével érzékeltethetjük.

A világban szerteszét megalakult szervezetek az adott ország jegyeit viselték magukon, így a szétszórtságban rejlő igazi lehetőségeket az eltérő beállítottság miatt nem tudták kiaknázni. Masaryk 1915-ben fő célkitűzésévé a csoportok egységes tájékoztatásának megoldását tette, távlati célja pedig a szervezeteket tömörítő Külföldi Csehszlovák Bizottság megalakításával az irányító szerep megszerzése volt. A Bizottság bemutatkozása 1915. november 14-én volt, amikor összehangolt akció eredményeként Svájcban, Franciaországban, Oroszországban és az USA-ban Monarchia-ellenes kiáltványokkal jelentek meg egyidejűleg az utcákon. A Külföldi Bizottság hosszabb távon nem felelt meg a vezetésnek, ezért fokozatosan háttérbe kellett őket szorítani és a helyükre egy egységes mozgalmat kellett állítani. A Bizottsághoz csatlakozó szervezetek hatáskörét visszaszorították a segélyező és a helyi egyesületi feladatok ellátására.

Új központot hívtak életre a vezetők – Beneš, Masaryk és Stefanik – a párizsi székhelyű Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. Főtitkárságot szerveztek Beneš vezetésével, aki diplomáciai kapcsolatokat épített ki, irányította a propagandát és ellátta a hadügy, és a külügy feladatait. A párizsi titkárság beindítását követően fiókokat nyitottak az antant országokban. Londonban 1916-ra felállították egy sajtóirodát, amely egy konzuláris és egy propaganda osztályból állt. A szervezeti keretek kiépítését követően egy közérthető programot kellett kidolgozni, amelyet a felállított irodák népszerűsíthettek.

A programalkotás

Alaptételek: *Bátran rágalmazz, valami mindig ott ragad!*

Megérteni csak úgy lehet, ha alkalmazkodunk annak a félnek a képességeihez, akivel meg akarunk értetni valamit.

A célkitűzéseket Beneš és a vezérkar két részből építette fel: egy elméleti és egy gyakorlati egységből. A szellemi propaganda központi gondolata: a nemzet az egyedüli természetes szervezet, ezért a tiszta, nemzeti elv érvényesítésére kell törekedni.

Az agitáció kiemelt szerepe az emigránsok tevékenységében, akkor érhető a legjobban tetten, amikor a nemzeti elv érvényesítésének egyidejű hangoztatásával a cseh és szlovák nemzetet, egyikük önálló nemzeti voltának megtagadásával egy országban akarják egyesíteni. A nép, két korábban egymástól elszakított részének egyesülési koncepcióját, nem csak az említett elemekkel kellett elhíttetni, hanem az egész nyugati közvéleménnyel. Amikor ez sikerült, megvolt a láncuk alapja, amelyre azután csak fel kellett fűzni a gyöngyöket szépen kiszínezve, hogy senki ne érezkelje, hogy valójában ezek nem igazgyöngyök csak gyöngyök, melyeket összefűzve láncot kaptak, amit a nagyhatalmak elé helyeztek szemlére Párizsban.

A csehek érvrendszerében az ellentétes erők küzdelmeként bemutatott nemzeti történelem, állásfoglalásra kényszeríti a tömegeket, hiszen minden vagy jó vagy rossz, nincsenek átmenetek, árnyalatok. A csehek történelme nem más, mint állandó küzdelem. Ilyen harcként jelenítették meg a Habsburgok és a magyarok által megvalósított antidemokratikus abszolutizmust, amellyel szemben a csehek küzdöttek.

A világháborút is hasonlóképpen közelítette meg Beneš, a konfliktusok lényege: az antant demokráciáért vívott küzdelme az abszolutista központi hatalmakkal szemben. A szerző az érveket olyan szemszögből sorakoztatta fel, hogy az tökéletesen fedésbe került az antant törekvéseivel.¹⁴

A végkövetkeztetés ennek következtében az lett, hogy a csehek ellensége az egész emberiség ellensége. A németek a 6-7. században Bohémia elfoglalásával indították el a cseh történelem egészét átható védekezési mechanizmust, amelyet a germánokkal, a Habsburgokkal és a magyarokkal szemben kellett alkalmazniuk. A magyarok honfoglalását megelőzően, a Kárpát-medencében éltek együtt a csehek és a szlovákok a Nagy Morva Fejedelemségben. A 907-ben megérkező magyarok ékként fűródtak be az északi és a déli szláv testvérek közé, elváltatták őket. 1025-re ugyan a magyarok elfoglalták Szlovákiát, de nem volt elég erejük, hogy beolvasszák a meghódított terület lakosságát.

A huszita háború is az öntudatért, a vallásszabadságért vívott harcok voltak. Mivel a cseh nép évszázadokon keresztül a németek ellensége volt, így kézenfekvő, hogy az antant legjobb szövetségese csak ez a nép lehet. Az elváltott nép, a cseh és a szlovák a török veszély hatására ismét egymás felé közeledett, miután 1526-ban a Habsburgok adták a magyar és a cseh királyt is, így ugyanazon államban élt együtt ismét a kétféle szakított „nemzetrész”. Az új uralkodók azonban elszántan igyekeztek minden önálló mozgásteret jelentő jogot elvenni a Birodalom különböző részeitől, így Csehországtól és Magyarországtól is. A csehek alulmaradtak a küzdelemben, még a magyarok függetlenségüknek egy részét megőrizték, mivel Erdélyben nemzeti uralkodó volt és ennek megléte korlátozta I. Ferdinánd hatalmát. A cseh próbálkozások nem szűntek meg. Az 1619-ben kibontakozott ellenállás Béccsel és a vallási türelmetlenséggel szemben, és a fehérhegyi csata ékes bizonyítéka volt ennek a küzdelemnek. A Habsburgok erőfölényüket arra használták, hogy szolgáló, új arisztokráciát

hoztak létre Csehországban megszüntetve az ellenállás bázisát. Beneš történelemkönyvében ezután hosszú szünet következett, a következő fejezetében 1848/49 eseményeit vizsgálta meglehetősen új szemszögből.

Benešek megtámadták a szabadságharc eszmeiségét is, amely köztudottan a nyugati hatalmak szimpátiáját is elnyerte, és elismeréssel emlékeztek a magyarok küzdelmére a bürokratikus abszolutizmussal szemben. A csehek érveikben felvonultatták, hogy a magyarok nem is a nyugat által ismert nemes célokért küzdöttek, hanem azért, hogy minden hatalmat megszerezzenek Magyarországon és így még jobban elnyomták a nemzetiségeket. Beneš szerint a magyarok a kiegyezés megkötésével emancipálták magukat és ezzel megszerezték a hatalmat. Ezt arra használták fel, hogy könyveket, újságokat adtak ki, amelyben a magyarság, a civilizáció legnagyobb letéteményeseként ábrázolta magát. A nyugati országok lakóit gyorsan megnyerték maguknak, holott valójában a magyarok nem is elnyomottak, hanem régóta elnyomók. Erőszakosan magyarosítani akarták a szlovákokat, megszüntették a szlovák nyelvű oktatást, a sajtószabadságot, megtagadták a politikai jogokat és mindössze 3 képviselő ülhetett az országgyűlésben 3 millió szlovák képviseletében.¹⁵

Beneš nagyságát mutatta, hogy az antant alaposabb politikusainak kérdéseit megelőzze, foglalkozott Palacky azon állásfoglalásával, hogy szükség van Ausztriára. A szerző szerint a rosszul elemzett politikai erőviszonyokból született ez a téves megállapítás. A jugoszláv fejlődéssel 1848-ban még nem lehetett biztosan számolni és az sem volt előrelátható, hogy Ausztria belső helyzetéből adódóan rákényszerül a német egység fiaskjára után a poroszok szövetségére. Poroszország megerősödése ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchia nyugati lehetőségeit lezárta, így lehetséges terjeszkedési lehetőségként a balkáni területek maradtak meg számára.

Magyarország kisebbségben volt a szlávokkal szemben. A nemzetiségek gazdasági, kulturális fejlődése fenyegette a magyarok előjogait. Mindvégig megtagadták az általános választójog megadását éppen ebből fakadóan. Egyetlen esélyük maradt, hogy kiváltságaiikat oltalmazták: a háború kirobbantása. A program hirdetésére a propagandaháború fegyvertárából a csehek és a szlovákok az agitáció és a sajtó eszközét emelték ki.

Az agitáció, vagyis az élőszó általi befolyásolás igazi helyszínei Beneš és Masaryk számára az egyetemi katedrák, ne feledjük Masaryk a King's College-ban, Beneš a Sorbonne-on tartott előadásorozatait az Osztrák-Magyar Monarchiáról.¹⁶

A szétszórt képviseletek révén jelen voltak az emigráció képviselői minden olyan fórumon, ahol a békéről esett szó, Denis professzor a szláv kérdés kutatására külön csoportot állított fel és rendszeres vitagyűléseket szervezett, ahol természetesen előadóként Beneš és Masaryk szónokolt. Worms professzor szintén teret adott a cseh-szlovák emigráció vezetőinek a szociológiai társaság ülésein. Nyitott ajtók várták Benešeket a szabadkőművesek és a Comité National d'Études, vagyis a francia intellektüelek gyűlésén és az Emberi és Polgári Jogok Ligájának rendezvényein.

A sajtó adta lehetőségeket Masarykéék kétféle módon használták ki: részben a nyugati lapoknak juttatták el híreiket, másrészt az antant országaiban saját lapot szerkesztettek és adtak ki. Az ebben rejlő lehetőségeket felesleges hosszasan ecsetelni, elég egyetlen példát kiemelni, a *Matin* példáját, a francia külpolitikai lap példányszáma 1 900 000 volt. Korábban már említettük a sajtó munkatársaival kialakított baráti viszonyt, amely megkönnyítette az emigráció megjelenését a nyilvánosság előtt.

A kezdeti időszakban az emigráció tagjai személyesen keresték fel a lapok szerkesztőseit

híreikkel, a hírmagyarázatokkal. A szervezet fejlődése hamarosan már lehetővé tette, hogy a stratégiaileg legfontosabbnak tartott területeken saját sajtóirodákat állítsanak fel. Ilyen volt az 1916-ban szervezett londoni Czech Press Bureau, majd a Svájcban és Hollandiában felállított hírforrás. 1917-re tovább gyarapították a sajtóirodák számát a Rómában létrehozott Ufficio di Boemia és az USA-beli Slav Press Bureauval.

Milán Stefanik 1917 nyarán tett New York-i nyilatkozata is a sajtóirodán keresztül járta be a világot. Beszédében a következőket mondta: „Nem szabad magunkat sem csehekre, sem szlovákokra osztani, viszont egyedül azt kell szem előtt tartanunk, mintha a csehek Morvaországban és Csehországban lakó szlovákok volnának, és a szlovákok Szlovákiában lakó csehek.”¹⁷

Az igazi és nagy lehetőséget mégis a saját szerkesztésű lapok jelentették, mivel itt nem voltak kiszolgáltatva egyetlen idegen főszerkesztőnek sem, aki esetleg megtagadta volna a híryananyag közlését. A cseh-szlovák emigráció Franciaországban három lapot adott ki. Az újságok mellett fontos nyomdaterméke volt a propagandának az emigráns vezetők beszédeit, előadásait tartalmazó füzetek kiadása is.

A nyugati országok tájékoztatásán kívül Benešék az otthonhagyottakat is tájékoztatták. Eképpen:

„Szlovák Testvérek! Ismerjük nehéz helyzeteteket. Bizonytalanságokat és aggodalmakat, tudjuk, hogy ezekben a kritikus időkben a keserű szenvedés és lelki megindulás perceit élitek ét. Tudjuk, hogy ősi ellenségeink kísérleteivel vívtok harcot, sőt elviselitek a testi fenyegetéseket meg az ezeréves üldöztetést is, és hogy emberi és anyagi áldozatokat is hoztok; mindezt jól ismerjük, és mi veletek együtt átérezzük és gondos éberséggel nyomon követjük harcokat minden pillanatát, amit az összeomlott régi Magyarország erőltet a népre és a szlovák földre.

...a legyőzött magyar nemzet semmiféle kételkedésével, áskákódásaival és tárgyalásaival nem semmisülhet meg. Csehország, Morvaország, Szilézia és Szlovákia területén, amelyen a csehszlovák néptörzs lakik, Pozsonytól egészen Ungvárig erős és önálló és fejlődőképes állam alakul.

*...teljes felszabadulásunk órája gyorsan és megállíthatatlanul közeledik*¹⁸

Beneš mesterien irányította a propagandát, kíméletlenül kihasználta a Monarchia pozitív és negatív lépéseit is. Így az otthoni üldöztetéseket, illetve saját feleségének kálváriáját, akit távozása után az osztrák hatóságok perbe fogtak.

A szerzők akkor voltak igazán elemükben, ha a Monarchia a harctereken vereséget szenvedett. A birodalomban történt pozitív események mellett sem mentek el szó nélkül az emigráció vezetői, így például a cseh politikai foglyoknak meghirdetett amnesztia kapcsán az eseményeket úgy tálták lapjaik hasábján, mint a Habsburg Monarchia széthullásának jelét.

Beneš végső célja a béketárgyalásokat megelőzően egy ütőképes, a csehszlovák nemzetet képviselő hadsereg gyors felállítása volt. Minden követ megmozgatott, elérte, hogy a Franciaországban élő hadifoglyok, illetve a szerbiai fronton fogságba kerültek Párizsba szállítsák. Eisemann professzorral kiharcolták, hogy a különböző francia hadifoglytáborokba szétszórt cseh és szlovák katonák között propaganda anyagait terjeszthesse, majd hadsereggé szervezze ezeket az embereket. Önkéntes csatlakozást hirdettek Olaszországban, az USA-ban

és az oroszországi hadifoglyok körében is.

Az emberanyag megszerzése után a politikai támogatást és elimerést kellett biztosítani. Az emigráció vezetői tárgyaltak a francia kül- és hadügyminisztériummal. A tárgyalások eredményeként a csehszlovák hadsereg saját zászló alatt vonulhatott harcba. A sorozást, kinevezéseket a Nemzeti Tanács intézte. A hadsereg élére francia tábornokot helyeztek a csehek egyetértésével. A zsold a francia katonákéval megegyező volt, ennek visszatérítését a háborút követően a csehszlovák nemzet vállalta, állt a megegyezésben.

Benešnek ezután már csak arra kellett ügyelnie, hogy a hadsereget ne vessék be egy esetleges verduni-hez hasonló mészárlásban, vagy legalábbis ha elkerülhetetlen, ne a hadsereg egészét vigyék pusztulásban.¹⁹ A sikeres propaganda mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a csehek és a szlovákok csehszlovákként, győztesen, immár önálló hadsereggel a hátuk mögött résztvettek a párizsi rendezésen és tevékenyen résztvettek Kelet-Európa újjárendezésében.

JEGYZETEK

¹ Hadtörténeti Intézet Levéltár VI.28. Tevél Felvidéki Liga 2.doboz Propaganda-útmutató 1920. (A továbbiakban: Propaganda-útmutató).

² Propaganda-útmutató 1.

³ Propaganda-útmutató 2.

⁴ Propaganda-útmutató 3.

⁵ Propaganda-útmutató 5.

⁶ Propaganda-útmutató 5.

⁷ Propaganda-útmutató 9.

⁸ Propaganda-útmutató 10.

⁹ GYÖNYÖR JÓZSEF: *Határok születtek*. Bratislava, 1992, Madách. (A továbbiakban Gyönyör J.) 7–9.

¹⁰ GULYÁS LÁSZLÓ: Egy sikeres emigráció autonómiája. *Aetas*, 1996/2–3.szám (A továbbiakban: *Aetas*, 1996/2–3.)

¹¹ *Aetas*, 1996/2–3.

¹² *Új Lap*, XIX. évf. 119. sz. 1920. május 9. 4.

¹³ Gyönyör J. 43.

¹⁴ Gyönyör J. 108–117.

¹⁵ Gyönyör J. 11.

¹⁶ *Aetas*, 1996/2–3.

¹⁷ VECSEKLŐY JÓZSEF: *Nemzetgyilkossági kísérlet. Antalógia*. Lakitelek, 1993. (A továbbiakban Vecseklőy J.) 132.

¹⁸ Felhívás a Csehszlovák Nemzeti Tanács nevében. dr.Vavro Srobár és dr.Pavol Blaho tollából. In: Gyönyör J. 112–115.

¹⁹ *Aetas*, 1996/2–3. sz.